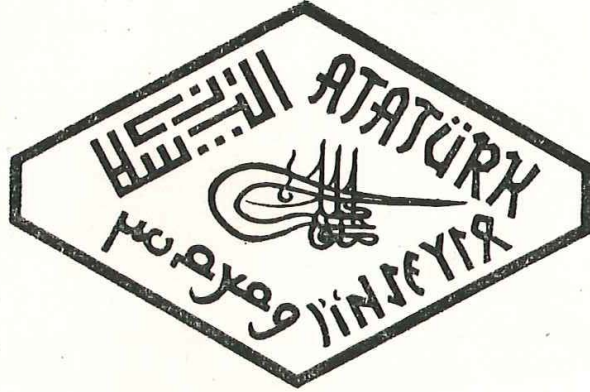

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Türkiyat Araştırma Merkezi

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No ZE.2351

BEŞİNCİ
MİLLETLER ARASI
TÜRKOLOJİ KONGRESİ
İstanbul, 23-28 Eylül 1985

Tebliğler
II. TÜRK EDEBİYATI
cilt 2

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASİMEVİ
İSTANBUL — 1988

SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN DİNİ VE MİLLÎ KONULARDAKİ
HASSASİYETİ FRANSA, İNGİLTERE VE İTALYA'DA
OYNANMASINI YASAKLATTIĞI PİYESLER

Ziyad EBÜZZİYA

Sultan II. Abdülhamid, batı memleketlerinde gerek dinî, gerekse millî hislerimizi incitecek yayınlara karşı son derece hassas davranır ve icap eden tepkiyi şiddetle gösterir, müdahalesinde ısrar eder ve müspet netice almadan işin ucunu bırakmazdı.

Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde, Sultan Abdülhamid'in, bu konulardaki hassasiyeti kadar, sözünü kabul ettirmekteki kudretini ispatlayan dikkate değer belgeler vardır. Örnek olarak bu belgelerden birkaç tane-sini takdim edeceğim.

Fransa'da II. Cumhuriyet devrinde Sadi Carnot'nun Cumhurbaşkanı sırasın-da, Fransanın tanınmış yazarlarından ve Fransız Akademi üyelerinden, Marki de Bornier «Muhammed» ismiyle manzum bir dram yazmış, bunu Komedi Franseze (Comédie Française) kabul ettirmiş (1888), programına aldirtmiş ve sahne provalarına başlattırmıştır (1890).

Piyes, Hazret-i Muhammedi sahnede belirttiği gibi, Resul-ü Ekrem'in şahsiyetini ve islâm dinini aşağılatan bölümleri içermektedir. Sultan Abdülhamid'in müdahalesi, piyesi, sadece Komedi Fransez'de yasaklatmakla kalmamış, Fransadaki bütün tiyatrolarda da sahnelenmesini me-nettirmiştir. İslâmiyete karşı beslediği düşmanlık hislerini ve dinî taasubunu, edebî bir kılığa bürüyerek açığa vurmak isteyen yazar, Marki de Bornier, emeline nail olamayınca, piyesini İngiltere'de oynatmak yolunu aramış, o devrin (1890) tanınmış İngiliz aktörlerinden İrving'le anlaşmış ve oyun Londra'nın «Lyceum» tiyatrosunda sahnelenmek hazırlığına girişilmiştir. İngiltere'de Kraliçe Victoria devridir ve Lord Salisbury Hariciye Nazırındır. Sultan Abdülhamid derhal buraya da müdahale etmiş ve piyesin bütün İngiltere tiyatrolarında da oynatılmasını yasaklattırmıştır.

lunmuş ise de, Ekselansları, piyesin oynanmasının yasaklanmasının mümkün olabileceğini sanmadığını belirtmiştir. Nazırdan alacağım kesin cevabı Zat-ı Devletlerine telgrafla arz edeceğim⁵.

Esad Paşa, altı gün sonra, Said Paşa'ya Fransız Hariciye Nazırından aldığı cevabı tellemiştir :

Esad Paşa'dan Said Paşa'ya telgraf. Paris 18 Ağustos 1888. 148 sayılı telgrafıma ektir.

Hariciye Nazırı, Maarif Nazırının Bornier ile temas ettiğini, piyeste bazı değişiklikler yapmak vaadini aldığını ve eserin bu yıl oynanmayacağını söylediğini bildirmiştir⁶.

Aradan bir yıl yedi ay geçmiştir. 1890 Martındayız. Komedi Fransez piyesi programına almış ve provalarına başlatmıştır. Bu müddet zarfında Sultan Abdülhamid'in, bizzat, Fransız Sefiri Kont Montebella ile meseleyi görüştüğünü ve piyesin oynatılmasının yasaklanması hususunda ısrar ettiğini, Fransız Sefirinin de, Hünkâr'ın arzusunun yerine getirildiğini ve piyesin hükümet kararı ile, yalnız Komedi Fransez de değil, bütün Fransız tiyatrolarında sahnelenmesinin yasaklandığını, Hariciye Nazırı Said Paşa'ya yazdığı özel mektuptan anlıyoruz :

22 Mart 1890 Cumartesi akşamı tarihini taşıyan mektupta, Fransız Sefiri, şunları yazmaktadır .

«Muhterem Nazır Hazretleri

«Hünkâr Hazretlerinin, Pariste pek yakında oynanmasına başlanacak olan Mr. de Bornier'nin «Muhammed» isimli dramının men edilmesi hususunda girişimlerde bulunmam için, nezdinde vaki müteaddid müracaatlarının is'afı, hususunda, hükümete ikrazlarda bulunmuştum. Şu anda aldığım bir telgrafta, hükümetin bu sabahki toplantısında bu piyesin, bütün Fransız tiyatrolarında oynatılmasının yasaklanması kararını aldığı bildirilmektedir. Müdahalemin müspet neticesinin, vakit kaybedilmeden, Hünkâr Hazretlerine iblağ edilmesini bilhassa istirham ederken, bu haberin kendilerinin yüce katlarına ulaştırılması hususunda, siz

5 No. Gl. —, No. Sl. 148, Kayıd tar. 30 VIII 88, No. 24.294.

6 No. Gl. —, No. Sl. 152, Kayıd tar. 4 IX 88, No. 24.294 Eki olan Montebello'nun mektubunun ayrıca kayıd No. su yoktur.

Ekselanslarından daha uygun bir mütevassıt olamayacağı kanaatimi arz ederim.

«Hükümetimin, Hünkâr Hazretlerinin şahsen izhar buyurmuş oldukları isteklerini yerine getirmek için aldığı bu kararlar, Devlet-i Aliye ile en kalbî münasebatını idame ettirmek arzusunun beslediğini, Sultan Hazretlerinin takdir buyuracaklarından eminim.

«İhtiramlarımın kabulü. . . E. Montebello⁷

Fransız Sefirinin, Hariciye Nazırı Said Paşa'ya özel mektubuyla bildirdiği bu haberin ertesi günü, Paris Sefiri Esad Paşadan da aynı haberi veren telgraf gelmiştir .

Esad Paşadan, Said Paşa'ya telgraf. Paris 23 Mart 1890.

Dün gece sarayda verilen bir suvarede, Cumhurbaşkanı, bana bu sabahki kabine toplantısında, hükümetin «Muhammed» trajedisinin Fransa'da hiçbir tiyatrodan oynatılmaması hususunda karar aldığını bildirmiştir⁸.

Said Paşa bu kararın alınmasına duyulan memnuniyetin Fransız Hükümetine bildirilmesi hakkında Esad Paşa'ya talimat vermiştir :

Said Paşa'dan, Esad Paşa'ya 27 Mart 1890.

Zat-ı Alîlerinin, Fransız Hükümetinin «Muhammed»in oynatılmasının, bütün Fransız tiyatrolarında, men edildiğini bildiren 23 Mart tarihli, 64 sayılı telgrafımı aldım.

Aynı haber bana Kont Montebello tarafından verilmişti. Fransız Hükümeti, bu çok makul ve basiretli kararıyla ferasetinin yeni bir örneğini vermiş bulunmaktadır.

Zat-ı Alîlerinin teşekkürlerimizi iblağ etmiş buldukları muhakkak olmakla beraber, ilk fırsatta kendilerine bir kere daha kararlarından ne derece mutmain olduğumuzu lütfen bildiriniz. Hürmetler⁹

7 Montebello'nun mektubu 6 No. da verdiğimiz belgeye eklidir ayrıca bir kayıd numarası taşımamaktadır.

8 No. Gl. —, No. Sl. 64. Kayıd tar. 25 IV 90, No. 26.746.

9 No. Gl. 96.578, No. Sl. 50 Kayıd tar. 25 IV 90, No. 26.746.

Komedi Fransez gibi Fransanın Devlet Tiyatrosu mesabesinde bulunan bir müessesenin programına alındığı ilân olunmuş ve provalarına başlanmış bir piyesin yalnız sahnesinden kaldırılmasile iktifa olunmaya- rak Fransanın bütün tiyatrolarında da oynatılmasının yasaklanması, Av- rupanın birçok memleketinde, leh vealeyte, yorumlara, tenkidlere yol aç- mıştır. Hariciyenin arşivlerinde bu konuda rastladığımız bir belge vardır. İtalya Sefaretimizin Roma gazetesinde çıkan tenkidi bildiren tahrirati.

Yüzyıllar boyunca, müslümanları ve bilhassa biz Türkleri daima koyu bir taassubun esiri acayip mahlûklar halinde göstermeyi vazife edinmiş; Batının, ilim adamı, yazarı ve gazetecisi geçinen insanı, pek çöktür. Bunlar kendi aralarında yaşayan ve kara taassublarını islâm düş- manlığı halinde açığa vuran gerçek mütaasıpları görmezler.

Roma Sefiri Ziya Beyin tercümesini yolladığı bu gazete makalesi, bu çeşit çirkinliklerin bariz örneklerinden biri olduğu kadar, Fransız Hükümetinin kararına karşı bu çeşid insanların ne derece menfi tavır aldıklarını da göstermektedir.

Roma Sefiri Ziya Bey'den Hariciye Nazırı Said Paşa'ya.
Roma, 18 Nisan 1890.

Devletlü Nazır Hazretleri

Zat-ı Devletlerine ilişik olarak «Capitan Fracassa» gazetesinde Henri de Bornier'nin piyesi hakkında yayınlanan bir makale ile «Le Moniteur de Rome» gazetesinde çıkan bir haberin ter- cümelerini takdim ediyorum.

15 Nisan 1890 tarihli Roma Gazetesi, Capitan Fracassa'dan alınmıştır.

«Edebi yorum : Muhammed.

«İçinde yaşadığımız devirde, edebi bir eser, nerede ise si- yasî bir hadise olmak garabetini göstermekte ve sanki tarafsız, tabii, artistik bir telekki karşısında bulunulmayıpda bir namus- suzluk, siyasî bir şarlatanlık teşebbüsünde bulunuluyormuş gibi, şaşılacak bir davranış içine girilmektedir. Halbuki Mr. de Bon- nier'nin manzum dramı -şahane ve şairane bir eser olduğu halde- bugünlerde, siyasî mahafilde bir sarsıntı vücuda getirdi ve se- faretler, sanki, millî menfaatler söz konusu imiş gibi, notalar teati ettiler. Bu dramın sahneleneceği haberi üzerine, Sultan,

kendisine, bir Rus filusunun Boğaziçine doğru hareket halinde bulunduğu bildirilmiş gibi, heyecana kapıldı, İmparator Vilhelm de olayla ilgilenmiş göründü. Büyük bir İmparatorluğun karşı gelmesine ve bir Hükümdarın vetosuna sebep olan drama, şairin neler koymuş olabileceğini öğrenmek merak olunacak bir husus- tur.

«Le Correspondant» gazetesi Mr. de Bornier'nin piyesini yay- ınlamakla, bize, eseri tanıtmış oldu ve böylece bu kasidenin sah- lenmesinin yasaklanmasına yol açan siyasî itirazların mahiyeti hakkında, bilerek, bir hüküm verebilmemize imkân sağladı.

«Kesinlikle söylendiğine göre, Osmanlı Sefiri, Fransa Hariciye Nazırına, Sultan namına, itirazlarını bildirmek üzere müracaat ettiği zaman: «Hazreti İsa'nın sahnelerinize çıkarılmasına mü- saade eder mi idiniz?» demesi üzerine, Mr. Spuller¹¹ de: «Ama, Hazreti İsa Allahtır (!) halbuki Muhammed bir insandır (!)» cevabını vermiş.

«Bu cevabın kâfi gelmesi gerekirken, müslüman siyaseti, pro- testolarında direnmiş ve galip gelmiştir! Bir hayli yazışmadan sonra Nazır Ribot¹² «Allah yüce ise Muhammedin onun peygam- beri» olduğunu kabul ederek, dramın oynanmasını yasaklamış- tır. - Ancak müminlerin başkanının (Halifenin) bu derece inat etmesinin sebebi nedir?

«Söylendiğine göre Müslümanlarca son derece sevilen Peygam- berlerinin evlilik durumuna temas edilerek bir çeşit Sganarella¹³

10 Bu gazetede makaleye göre Alman İmparatoru Vilhelm de bu meseleye karışmış görünüyorsa da Hariciye Arşivinde, bu dosyada, teyid edecek bir belge yoktur.

11 SPULLER, Jacques Eugène (1835 - 1896). Fransız siyaset adamı, 1887 ve 1893 (iki defa) de Maarif, 1889 - 1890'da Hariciye Vekilliği etmiştir.

12 RİBOT, Alexandre Félix Joseph (1842 - 1922). Fransız siyaset adamıdır. 1890'da Spuller'in yerine Hariciye Vekili 1892'de Başvekil olmuştur. Çarlık Rusya - Fransa ittifakını, Hariciye Vekilliğinde, sağlayan kimsedir. Hz. Muhammed piyesinin yasak- lanması teşebbüsüne, selefi Spuller zamanında başlanmış, bu zatın vekâletinde netice alınmıştır.

13 SAGANARELLE, Molière'in piyeslerinde yarattığı, saflığı ile her şeye he- men inanvermesi ile, güllünc mevkilere düşen bir tipdir. Bu tipi ilk defa «Saganarelle veya vesvesli boynuzlu koca» isimli piyesi ile ortaya atmıştır (1660). Makalede de bu telmih yapılmaktadır. Daha sonra, Molière, bu güllünc tipini «Kocalar mektebi» (1661) «Don Juan» (1665), «Sevda Hekimi» (1665), «Zoraki tabii» (1666) isimli eser- lerinde de kullanmıştır.

yaratılması ihtimali karşısında Müslüman hissiyatı heyecana kapılmıştır.

«Halbuki bütün bunların aslı astarı olmadığını, dramın özeti ni yayınlıyarak piyesin mahiyetini açığa vuracak ve, Bab-ı Âlinin alınmasına makûl görülebilecek bir husus bulunup bulunmadığı anlaşılacaktır. Eğer böyle bir husus varsa, bu eserin felsefî ve dinî kısmında mevcut olmalıdır»¹⁴.

Makalenin devamı eserin hûlasasıdır. Bunda, İslâmiyeti aşağılamak isteyen bütün batı yazarlarının âdet edindikleri yola başvurulmuştur. Hazreti Muhammed önce medhedilmekte, sonra batırılmaktadır. Resulullahın evlilik hayatı ve mübarek eşleri hakkında çok çirkin masallar uydurulmakta, Hazreti Hatice'ye dil uzatılmakta, bunlarla da yetinilmiyip Hazreti Muhammedi sahnede vefat ederken gösteren son parçada, karşısında görünen Hazreti İsa'ya sığındığını belirten «ya İsa!» sözü ile bitirilmektedir!

Bütün bu çirkin kısımları nakletmiyorum, ancak, bu gazete Hz. Muhammed'in bir çeşit «tanasur» anlamına gelen Hazreti İsa'ya sığınması sahnesiyle son buluşu üzerine piyes hakkında şu cümleyi yazarak, makalesini bitirmektedir :

«Dramın tümünün özeti, esrarlı ilhamı, muhteşem felsefesi ve şiiriyeti, perde inerken, (Hazreti) Muhammedin ağzından çıkan «Ya İsa Aleyhisselam» haykırışıyla ifadesini bulmaktadır».

Ziya Beyin raporunda, aynı konu hakkında bulunmuş olduğunu bildirdiği, Roma'da Fransızca yayınlanan «Moniteur de Rome» gazetesi, Paris'te çıkmakta olan «Correspondant» gazetesinden naklen Marki de Bornier'in eserinden bölümler alarak verdiği geniş özeti sütunlarına aktarmakta ve şu cümle ile sunmaktadır :

«Le CORRESPONDANT publie dans son dernier numéro le drame de M. Henri de Bornier, MAHOMET, dont la censure à interdit la représentation sur la scène de la Comédie Française par égard pour le Grand-Turc.

14 No. Gl. 16.812, No. Sl. 94. Kayıd tar. 24 IV 90, No. 26.884 Bu belgeye ekli bulunan gazete makalesinin tercümesi ile Moniteur de Rome yazısının aslına ayrıca numara verilmemiştir.

«Le drame comprend cinq actes en vers dont un prologue. Au prologue nous sommes à la Mecque, dans la maison de Hadidja, la riche marchande, qui sera l'une des plus ardentes prosélytes du prophète.»

Bu yazının Türkçe tercümesini veriyorum :

«Correspondant» gazetesi son nüshasında Mr. Henri de Bornier'nin Muhammed isimli eserinin «Muhteşem Türk»¹⁵ riayeten, sansürün, Komedi Fransez'de oynanmasının yasaklandığını bildirdiği dramını yayınlamaktadır.

«Dram manzum beş perde ve bir girişten mürekkeptir. Giriş kısmında Mekke'de Peygamberin en hararetli taraftarı, zengin tüccar, Hatice'nin banesinde bulunuyor..»

Gazetenin dörtte birini kaplıyan ve buraya nakletmediğimiz özeti şu cümle ile bitiyor :

«(Ölüm döşegine uzanmış olan) Mumammed vücudunu ve mezarını örtmekte olan bayrakları, mecalsiz bir haldeki eliyle aralıyor, bitkin gözleriyle göğe doğru bakıyor ve ruhunu teslim ederken şu yüce haykırışta bulunuyor : İsa Aleyhisselam»

«Piyesi nihayete erdiren bu söz, yukarda da belirttiğimiz gibi, eserin ruhunu ve mesajını teşkil etmektedir.»

Yazının bu kısmının fransızcasını da veriyorum :

«Mahomet alors, écarte d'une main défailante les drapeaux qui recouvrent son tombeau. Il regarde vaguement vers le ciel et laisse échapper, avant de mourir, ce cri suprême: Jésus-Christ!

«L'oeuvre finit sur ce mot, qui en résume, comme nous l'avons dit, la donnée fondamentale.»

Buraya birkaç parçasını naklettiğimiz satırlar, Sultan Abdülhamidin eseri menettirmekte ne derece haklı olduğunu ve batının mütaasıp tabakasının buna ne kadar öfkeli olduğunu göstermektedir.

15 17. yüz yıl ortalarına kadar İmparatorluğumuzu ifade etmek için batının «Muhteşem Türk» karşılığı kullandığı bu «Le Grand Turc» sözü, 19. yüz yılda yerini «Hasta Adam»a bırakmıştır. Gazete burada «Muhteşem Türk» deyimini istihfaf maksadile kullanmaktadır.

Sultan Abdülhamid'in islâm dininin tezyif edilmesini önlemekte gösterdiği duyarlılık, islâm aleminde de büyük bir memnuniyet uyandırmıştır. Bu hususta Hariciye Arşivinde bulunan ve Hint Müslümanlarının memnuniyetini bildiren bir belgeyi örnek olarak verelim :

Londra Sefiri Rüstem Paşa'nın Hariciye Nazırı Said Paşa'ya tahrirâtı. Londra 18 Haziran 1890.

Devletlü Nazır Hazretleri.

«Diplomatic Fly Scheets mevkutesinin yayımcısı Mr. Collett'in «Kalküta Müslümanları Edebiyat Cemiyeti» Genel Sekreteri Abdül-Lâtif Bahadır Handan almış olduğu ve bana gönderdiği bir mektupta, Yüce Hünkârımız Sultan Hazretlerinin, Peyyamberimizin şahsını sahnede belirtmeye kalkışan bir piyesin oynatılmasını yasaklamak için, Fransız Hükümeti nezdindeki girişimlerinin Hind Müslümanları arasında son derece müspet bir tesir hasıl ettiğini belirtmektedir. Abdül-Lâtif Efendi, bu girişimlerin müspet bir netice vermiş olmasının, Hindistandaki bütün müslüman topluluklarında son derece memnunluk yarattığını belirtmektedir.

«Ekselanslarına ilişik olarak takdim ettiğim Abdül-Lâtif Efendinin mektubunun Diplomatic Fly Scheet'in gelecek nüshalarında yayınlanacağını tahmin ediyorum»¹⁶.

Rüstem Paşanın Hariciye Nazırına yolladığı Abdül-Lâtif Efendinin Diplomatic Fly Scheet dergisine göndermiş bulunduğu «Mektup» denilen yazısı, uzun bir makaledir ve matbudur.

Makale şu başlığı taşımaktadır :

«A Mahomedan grievance Redressed
To the editor of the Diplomatic Fly Scheet :
Calcutta, 13 May 1890.

Bu yazının başlığı; «Müslümanların incinmesi önlendi»dir.

Marki de Bornier, piyesinin Komedi Fransez'de oynanmak üzere iken yasaklanmasını, ayrıca bu yasağın bütün Fransız tiyatrolarına teşmil

16 No. Gl. 12.369, No. Sl. 143. Kayıd tar. 25 VI 90, No. 26.676 Bu belgeye bağlı olan Abdül-lâtif Efendi'nin matbu mektubunun ayrı kayıd Nosu yoktur.

edilmesini hazmedememiş, eserini İngiltere'de sahneletmek yolunu aramıştır.

Yasaklanma olayından dört ay sonra, piyesin Londra'da oynanacağı haberi İngiliz gazetelerinde yazılınca, Hariciye Nazırı Said Paşa, hemen, Londra Sefiri Rüstem Paşayı telgrafla ikaz etmiştir :

(Bu ve bundan sonraki belgede, konumuz dışında kalan hususlara dair yazışmaları nakletmiyorum, bunları ile belirtiyorum)

«Said Paşadan Rüstem Paşa'ya. Telgraf. İstanbul, 11 Temmuz 1890».

.....

.....

Eğer bildirildiği gibi, Mr. Marki de Bornier'nin, müracaatımız üzerine Fransız Hükümeti tarafından temsili yasaklanmış bulunan Muhammed isimli trajedisinin Londra'da sahneleneceği haberi doğru ise, Zat-ı Âlinizden, Zat-ı Asilâneleri (Lord Salizbury) nezdinde, aynı yasağı temin etmek hususunda teşebbüste bulunmanızı rica ederim. Burada, İngiltere Hükümetinin takdir edeceği dostane münasebat hususu bulunduğu kadar, tabaası meyanında binlerle müslümanın da mevcudiyeti gerçeği vardır¹⁷.

Londra Sefiri Rüstem Paşa, aldığı talimatı üç gün sonra telgrafla cevaplamıştır :

Rüstem Paşa'dan, Said Paşa'ya Telgraf. Londra, 14 Temmuz 1890. 97 ve 98 nolu telgraflarımız alınmıştır.

.....

.....

. . . . Muhammed isimli piyese gelince, burada bulunmayan Lord Salizbury'ı göremedim, ancak, kendisine iletmek üzere sözlü bir nota tevdi ederek, meseleyi müsteşara anlattım. Lord Salizbury, konunun ehemmiyetini takdir ettiğini ve ne yapılabileceğini araştırmakta olduğunu bildirtti. Bu hususta teşebbüslerime devam edeceğim¹⁸.

Hariciye Nazırı Said Paşa sabırsızdır. Rüstem Paşa'ya tekid telgrafı çekiyor :

17 No. Gl. 97.656, No. Sl. 98. Kayıd tar. 12 VIII 90, No. 26.652.

18 No. Gl. —, No. Sl. 176. Kayıd tar.?, No. ?.

Said Paşa'dan Rüstem Paşa'ya. Telgraf. 17 Temmuz 1890. 176 sayılı teliniz alınmıştır.

.....
.....

Lord Salisbury nezdinde yapmanızı rica ettiğim teşebbüslerini-
zin neticelerini bekliyoruz. Size, azami sürat ve son derece taya-
kuzla hareket etmenizi tavsiye ediyorum¹⁹.

Rüstem Paşa aldığı talimata bir gün sonra telgrafla cevap vermek-
tedir :

Rüstem Paşa'dan Said Paşa'ya. Telgraf. Londra, 18 Temmuz
1890. 100 no. lu teliniz alınmıştır.

.....
.....

Muhammed isimli piyes hususunda yaptığımız müracaat müs-
pet karşılanmıştır. İcabi halinde piyesin yasaklanacağını sanı-
yorum teferruat kurye ile yollanmıştır²⁰.

Filhakika Rüstem Paşa yukarıdaki teli çekişinden bir gün evvel,
kurye ile yola çıkardığı raporunda, vaziyeti teferruatıyla anlatmaktadır:

Rüstem Paşa'dan Hariciye Nezaretine rapor. Londra 17 Temmuz
1890.

Devletlu Nazır Hazretleri, bu ayın 14'ünde yolladığım 166 nolu
şifreli telgrafımda, Muhammed isimli Fransızca dramın, Londra
da oynanması ihtimalinin önlenmesi için, Hariciye Nezareti nez-
dinde yaptığım teşebbüsü, Zat-ı Devletlerine arz etmiştim. Lord
Salisbury, son zamanlarda, Londra'da arada bir bulunmakta
olduğundan, kendilerini şahsen göremediğim için, isteğimizi,
sözlü bir nota ile kendisine ıblâğ etmiştim. Ayrıca araştırma-
larım neticesinde Londra'da «Lyceum»²¹ tiyatrosunun müdürü,
tanınmış aktörlerden, Mr. İrving'in²² piyesi sahnelemek istedi-

19 No. Gl. 97.729, No. Sl. 100. Kayıd tar. 12 VIII 90, No. 26.652.

20 No. Gl. —, No. Sl. 180. Kayıd tar. 12 VIII 90, No. 26.652.

21 Bu tiyatro İngiltere Devlet Tiyatrosu mesabesinde, ismi de «Lyceum Krali-
yet Tiyatrosu»dur.

22 İRVING, John Henry Brodribb (1838 - 1905). İngilterede devrinin en ta-
nınmış aktörlerinden ve 1890 yıllarında İngiltere «Lyceum Kraliyet Tiyatrosu» nun
hem Müdürü hem de baş aktörüdür.

ğini, kendisinin de başlıca rolü oynamayı tasarladığını öğren-
dim ve bu malûmatı da Zatı Asilânelerine ilettim.

Bu temaslara cevaben, Lord Salisbury, hususî kâtibi vasıtasıy-
la bana verdiği cevabında, bu dramın oynanmasının mahzurlarını
takdir etmekle beraber, bu konuda benimle doğrudan doğruya
görüşmek yerine, yapacağı bütün girişimleri, benim müracaat-
ım üzere değil de kendi düşüncesi neticesi imiş gibi görünmenin
daha uygun olacağını bildirmiştir. Zat-ı Asilânelerine verdiğim
cevapta bizim talebimiz üzerine harekete geçmiş gözükmek is-
tememesinin faydasını takdir ettiğimi ve bu meselede ön planda
gözükmek gibi bir arzumun bulunmadığını bizim için tek isteğin,
piyesin oynanmasının yasaklanmasından ibaret bulunduğunu bil-
dirdim.

Zat-ı Asilânelerinin talimatı gereğince benimle ikinci defa
görüşen, Lord Salisbury'nun hususî kâtibi, Mr. Baringtons'dan,
aktör İrving'le tasavvuru hakkında görüşüldüğünü öğrendim.
Mr. İrving, piyesin kendisine teklif edildiğini, evvelâ eserin is-
minin ve peygamberin hayatına telmihlerde bulunan birçok sah-
neyi kaldırarak dramın oynanabileceğini zannettiğini, fakat
daha sonra, eseri son derece kötü bulduğu için, fikrinden ta-
mamen vazgeçtiğini söylemiş.

İrving yönünden bu izahatın kâfi olduğunu, ancak, İrving'e
yapıldığı gibi, başka tiyatroların müdürlerine de oynanmasının
teklif olunabileceğini, bu itibarla böyle bir ihtimali önlemek
için, peşinen tedbir alınmasını ve Peygamberimiz Hazreti Mu-
hammed'in, sahnelenecek hiçbir piyese mevzu edilmemesini is-
tedim. Buna cevaben, Mr. Barington, Lord Salisbury'nin ko-
nuyu Lord Chambellan²³ ile görüştüğünü, ikazlarımızın not edil-
diğini, bu makamın müsaadesi olmadan İngiltere'de hiçbir pi-
yesin sahnelenemeyeceğini, bu itibarla, gerektiğinde, temenni-
lerimizin dikkate alınacağını bildirdi.

Zat-ı Devletlerine, daha evvel de arz olunduğu gibi Lord Salis-
bury'nin kendi düşüncesi neticesi harekete geçmiş görünmek
arzusuna uymak için, İstanbul basınının ve yabancı basın mu-

23 «Lord CHAMBELLAN», Saray Nazırlığı ve Baş Mabeyincilik denebilecek
makamı işgal eden kimseye verilen paye ve ismidir. Sarayla ve Kralla ilgili bütün
hususat onun görevi içindedir. Ayrıca, o yıllarda, İngilterede sahneye konacak tiyatro
eserlerinin bu makamdaki izin alınmadan oynatılması yasaktı.

habirlerinin, bu meselede hasıl olan neticenin müracaatımız üzerine elde edildiğine temas etmemeleri temenni olunur.

Hürmetler²⁴

Rüstem Paşa bu raporundan iki gün sonra, Hariciye Nazırı Said Paşaya konuyla ilgili bir tahrirat daha yazmış ve buna Lord Salisbury'nin, İngiltere tiyatrolarında Hazreti Muhammed'in sahnelere konu teşkil edilemeyeceğine dair verdiği yazılı taahhüdü eklemiştir :

Rüstem Paşa'dan Said Paşa'ya tahrirat. Londra, 19 Temmuz 1890.

Devletlü Nazır Hazretleri,

Bu ayın 17'si tarihli 13936/179 sayılı raporunda Zat-ı Devletlerine, Lord Salisbury'nin «Muhammed» isimli piyesin, Londra'nın herhangi bir tiyatrosunda sahnelenmesinin önlenmesi hususunda vaki müracaatım üzerine, hususî kalem müdürü vasıtasıyla bana vermiş olduğu cevabı arz etmiştim. Lord Salisbury tarafından sözlü olarak verilmiş bulunan, iyi niyet eseri bu teminatı kâfi saydığımı belirtmekle beraber müracaatıma yazılı bir cevap almak arzusunda bulunduğumu, Mr. Barington'a bildirmiştim.

Bu görüşmemizi müteakip, Lord Salisbury'den Zat-ı Devletlerinin, ilişik olarak tercümesini bulacakları mektubu aldım. Lord Salisbury'nin bana daha evvel bildirmiş olduğu hususların özetini ihtiva etmekte olan bu mektup, günün birinde, bu konu tekrar ortaya çıkarılacak olursa, İngiliz Hükümetinin bu hususta bize vermiş olduğu vaadi hatırlatmakta faydalı olabilir. Hürmet

Rüstem Paşanın tahriratına eklediği Marki de Salisbury'nin mektubunun tercümesi şudur :

Marki de Salisbury'den Rüstem Paşa'ya. 17 Temmuz 1890.

Muhterem Sefir Hazretleri,

Bu ayın ondördünde yaptığımız ziyareti müteakip, vakit kaybetmeden, Majestelerinin Hükümeti, bir Londra gazetesinin bil-

24 No. Gl. 13.936, No. Sl. 179. Kayıd tar. 12 VIII 90, No. 26.678.

dirdiği, Muhammedin hayatıyla ilgili bir dramın Londra tiyatrolarında sahnelenmesini menetmesi hususundaki Sultan'ın talebi hakkında Lord Chambellan ile temasa geçtim. Majestelerinin Hükümeti, Kraliçenin tebaaları arasında da, büyük bir kütle teşkil eden müslümanların dinî inançlarında infial uyanacak davranışların önlenmesi hususunda, Su'tan'ın düşüncesini paylaştığından, Lord Chambellan'ın yaptığı araştırma neticesinde, Londra'da bir tiyatronun temsil hakkını satın aldığı söz konusu piyesi, oynamak niyetinden vazgeçmiş olduğunu, esasen eğer bu fikre varmamış olsaydı bile, piyeste lazım gelen değişikliği yaparak, Muhammed'e telmih sayılabilecek hiçbir hususu bırakmamaya düşünmüş olduğunu, memnuniyetle öğrenmiş oldum. Artık bu hususta Lord Chambellan'ın dikkati çekilmiş olduğuna göre, bu kabil bir piyesin sahnelenmesi için, kendisinden müsaade talebinde bulunulduğunda, cevap vermeden evvel, Hariciye Nezareti ile temasa geçeceğinden emin bulunmalıdır.

Zat-ı Alinize en samimi hislerimi takdim ederim. Azizim Sefir Hazretleri.

Salisbury²⁵

Bu ikinci darbe, islâm düşmanı Fransız yazarını çaresiz bırakmışsa da, yine ümidini kaybettirmemiş, fırsat kollamaktan vazgeçirememiştir. Bornier beklediği fırsatın 1893'de Fransız Akademisine seçilmesiyle geldiğini sanmıştır. Bu sırada, eserinin Londra'da sahnelenmesini yasaklatan Lord Salisbury, Hariciye Nazırlığından ayrılmış, yerine Lord Rosebery geçmiştir. Marki de Bornier, Fransız Akademisi üyesi olmak sıfatı ile öneminin arttığını düşünerek, piyesini Londra'da oynamak için tekrar harekete geçmiştir. O yıllarda İngiltere siyâsî aleminde sözü geçen İngiliz Liberal siyaset adamı William Sproston CAÏNE ile anlaşmış, kendisinden eserinin oynatılmasında yardımcı olmak vaadini almış, yine devrin tanınmış İngiliz aktörlerinden Edward Smith WILLARD'ı da pi-

25 No. Gl. 13.943, No. Sl. 181. Kayıd tar. 12. VIII 90, No. 26.678 Bu belgeye ilişik olan Salisbury'nin mektubunun tercümesine ayrı bir kayıd numarası verilmiştir. Mektubun aslı Londra Sefareti arşivinde muhafaza edilmiştir. Sefaretin bu devrelere aid arşivinin tamamı, bundan 30 yıl kadar evvel, merhum Suad Hayri ÜRGÜPLÜ'nün Londra Büyük Elçiliği sırasında özel yaptırılan sandıklara konularak İstanbul Dışişleri Arşiv deposuna nakledilmiş, ancak oğün bugün (1988) bunlara el sürülmemiştir.

yesini sahnelemek üzere ikna etmiştir. De Bornier bu çabalarını Londra basınına aksettirmekten geri kalmamıştır.

Hariciye Arşivimizde «SUN» gazetesinin 20 Ekim 1893 de bu hususta çıkan haberin kupürü vardır. Haber aynen şudur :

«In Connection whit the announcement that Mr. Willard intends shortly to produce Mr. W. S. Caine's drama of «Mahomet» it will be interesting to see whether any protest comes from the Turkish Embassy. When last year Henri de Bornier, the eminent French dramatist and academician, was about to mount at the Comédie Française a drama having for hero the great Mussulman prophet, so wigoorous were the expostulations from the Turkish Ambassador at the threatened offence to the faith of a friendly Power, that the piece was peremporarily, withdrawn, and nothing more has been heard of it. Good taste certainly would seem to dictate a similar course of action to Mr. Willard.»

Londra gazetelerinde bu yazılar görülür görülmez, İmparatorluğumuzla ilgili her bir haber ve hareket hakkında son derece hassas davranan Sefaret, derhal hariciye Nezaretimizi uyarmış, Rüstem Paşa, teşebbüsü Said Paşa'ya tellemiş ve aynı gün de SUN gazetesinde yayınlanan haberin kupürünü tahriratına ekleyerek yollamıştır.

«Mr. Willard'ın, «Muhammed» isimli dramı sahneye koymak niyetinde olduğuna dair Mr. Keene'nin verdiği haber üzerine, Türk Sefaretinden her hangi bir tepki gelip gelmeyeceği merak edilmektedir. Tanınmış Fransız dram yazarı ve Fransız Akademisinin şöhretli üyesi, Marki de Bornier, bu eseri ile, yüce İslâm Peygamberinin hayatını, Komedi Fransez'de oynatmağa başlamak üzere iken, Türkiye Sefaretinin, piyesin, dost bir Devletin dinî inançlarına tecavüz mahiyeti taşıdığı iddiası ile, şiddetli protestolarına maruz kalmış ve oyun derhal sahneden kaldırılmış, hadise de kapanmıştı. Herhalde bu makul anlayış ve davranışa benzer bir hareketin, Mr. Willard'a karşı da gösterileceğini beklemek lâzımdır.»

Hariciye Arşivinde 471 no'lu olması lâzım gelen bu telgrafa rastlayamadık. Tahrirat ise, İngilizcesini ve Türkçe tercümesini sunduğumuz ekli SUN kupürü ile mevcuttur :

Rüstem Paşa'dan Hariciye Nazırı Said Paşa'ya Londra 20 Ekim 1893.

Devletlu Nazır Hazretleri

Bugün 471 sayılı talgrafımla arzettiğim Muhammed isimli dramın Londra'da sahnelenmesinin düşünüldüğüne dair SUN gazetesinde çıkan haberin kupürünü ilişik olarak Ekselanslarınıza takdim etmekle mübahiyim.

Bu hususda daha geniş malumat elde eder etmez Zat-ı Devletlerinin bilgisine arzedeceğim.

Hürmet²⁶

Said Paşanın 471 No.lu tele ve bu tahrirata 22 Ekim tarihi ile verdiği cevap, Hariciye arşivinde yoktur. Rüstem Paşa, Nezaretin mahiyetini bilmediğimiz bu teline aşağıki tahriratı ile cevap vermiştir :

Rüstem Paşadan Said Paşaya. Londra, 27 Ekim 1893.
Muhterem Nazır Hazretleri,

Zat-ı Devletlerince, bu ayın 22'si tarih ile gönderdikleri ve müslümanların dinî hislerini rencide edecek mahiyette bir piyesin sahnelenmesi düşünüldüğü konusunu bildiren ve almakla şeref duyduğum telgrafları üzerine, bu tasavvurun önlenmesi hakkında, derhal Lord Rosebery ile görüştüm ve gereken teşebbüslerde bulunulmasını talep ettim.

Mülakatımızın bidayetinde Zat-ı Asilâneleri, konuyu cid diye almak temayülünü göstermediler ve hıristiyan peygamberlerin²⁷ sık sık sahnelerde temsil edildiklerini ve bunun hiçbir hissiyatı infiale uğratmadığını söylemeleri üzerine, Zat-ı Asilânelerine cevaben, bu iki hususun arasında bir benzerlik bulunmadığını, eğer Avrupada umumî efkâr, dinî inançları ile ilgili hususatı tiyatro sahnelerinde gördüğünde kayıtsız kalıyorsa, bu kendilerini ilgilendirir, ancak, müslüman toplumunun son derece kuvvetli olan dinî hisleri, bu kabil halleri inançlarına karşı saygısızlık olarak karşıladıklarından, son derece müteessir

²⁶ No. Gl. 17.730, No. Sl. 472, Kayıd tar. 29. X 1893, No. 677.

²⁷ Belgenin fransızca metninde görüleceği gibi «Hristiyan Peygamberler» denilmiştir, ki her halde bu raporu yazanın hatası olmalıdır, zira Lond Rosebery'nin, böyle bir söz kullanmış olabilesine ihtimal vermek güçtür.

olur. Bu itibarla onların bu hissiyatını dikkate almak gerekir dedim. Ayrıca üç yıl evvel, seleflerinin, buna benzer bir hadisede yapmış olduğum talebi dikkate aldıklarını ve gösterdikleri anlayışı, Devlet-i Aliyye Hükûmetinin memnuniyetle karşıladığını, Zat-ı Asilânelerine hatırlattım.

Bunun üzerine Lord Rosebery, bundan evvelki durumu tedkik ederek ne yapmak lâzım geldiğine karar vereceğini bildirdi.

Daha sonra görüştüğüm Bakanlık Müsteşarı, konu hususunda Lord Rosebery'yi tenvir edeceğini ve talebimizin is'afı için elinden geleni yapacağını vaad etti.

Bu itibarla, bahis konusu dramın sahneye konması ciddileşirse -ki halen bunu sanmıyorum- Hariciye Nezareti piyesin oynatılmaması için bize yardımcı olacaktır.

Hürmet²⁸

Rüstem Paşanın bu temaslarından bir hafta sonra, İngiliz Hariciye Nazırı Lord Rosebery, kendisine yapılan talebe verdiği yazılı cevapta, icabında istenilenin yerine getirileceğini resmen bildirmiştir. Rüstem Paşa Lordun bu taahhüd mektubunun tercümesini, bir raporla Said Paşa'ya yollamıştır :

Rüstem Paşadan Said Paşaya. Rapor. Londra 4 Kasım 1893.

Geçen 2 Ekim tarihli 17.742/480 sayılı raporumla maruz, Londra'da sahnelenmesi söz konusu olan Muhammed isimli dramatik bir eserin oynanmaya kalkışılması halinde yasaklanmasını teminen vaki müracaatım üzerine, Lord Rosebery'nin yoladığı cevabî notanın tercümesini, leffen, Zat-ı Devletlerine takdim etmekle mübahiyim. Bu notanın kıraati ile Zat-ı Devletlerinin de tesbit buyuracakları gibi, Hariciye Nezaretince malûmatına müracaat edilen Lord Chambellan (Saray Nezareti) dairesi, piyesin oynatılacağına dair malûmatları olmadığını, sahnelenmek istenmesi halinde -ki bunu şimdilik tahmin etmiyorlar- gerekli müsaadeyi almak üzere yapacakları müracaatlarında izin verilmemesi için karar alınacağını bildirmiştir.

Hürmet Rüstem

28 No. Gl. 17.742, No. Sl. 480, Kayıd tar. 4. XI 93, No. 678.

Lord Rosebery'nin bu rapora eklenen mektubu şudur :

«Tercüme

«Lord Rosebery'den Rüstem Paşa Hazretlerine,
«Londra, 4 Aralık 1893

« Muhterem Sefir Hazretleri

« Geçen ayın 25'inde bana vaki ziyaretiniz üzerine, vakit kaybetmeden, Muhammed isimli bir dramın bir Londra tiyatrosunda sahnelenmek tasavvurunda bulunulduğuna dair dolaşan rivayet hakkında, malûmat almak üzere, Lord Chambellan'ın Dairesi ile temasa geçtim.

« Selefim tarafından daha evvel verilmiş bulunan ve Majestelerinin Hükûmetinin, Kraliçenin tebaaları arasında da büyük bir nisbette bulunan müslümanların da dinî hislerini rencide etmemek kararında olduğu hususundaki teminatını teyid etmeğe bilmem lüzum var mıdır?

« Bu itibarla, Lord Chambellanın Dairesinden, bu piyes hakkında 1890'dan beri her hangi bir şey zuhur etmediğini memnuniyetle öğrenmiş bulundum. Yapılmayacağı kanaatinde bulunmakla beraber, şayed piyesin sahnelenmesi için gerekli müsaadeyi almak üzere müracaat olunduğunda, oynatılmasının men'i için gerekli karar verilecektir.»

«Hürmet.²⁹

Tabii, Marki de Bonnier de kendisini desteklemek vaadinde bulunan Mr. Caine de, aktör Willard da, oynanacak piyeslere gerekli müsaadeyi veren Lord Chambellan Dairesinin bu tutumunu haber alıp, resmen bir yeni red cevabı ile karşılaşmaktan ise teşebbüslerini niyet safhasından ileri götürmemişlerdir.

Aradan yedi yıl geçmiştir. 19. asrın son aylarındayız. Pariste bir tiyatronun «Muhammedin Cenneti» isimli bir piyesi oynamak hazırlığında bulunduğunu gazeteler yazmıştır. Hariciye Nazırı Tefik Paşadır. Bu

29 No. Gl. 17.776, No. Sl. 500, Kayıd tar. 14. XI 93, No. 679 Lord Rosebery'nin mektubunun tercümesi bu belgeye eklidir ayrı bir numara verilmemiştir. Bu mektubun da aslı arşiv deposunda Londra Sefaretinden getirilmiş, Sefaret arşivi sandıklarında olmalıdır.

havadis kendisine ulaştırılınca derhal Paris Sefiri Nabi Beye aşağıki telgrafı çektirmiştir :

Hariciye Nazırı Tevfik Paşadan Paris Sefiri Nabi Beye. Telgraf. 21 Ekim 1900.

Halen Parisin bir tiyatrosunda «Muhammed'in Cenneti» isimli bir piyesin provaları yapılmakta olduğunu haber almış bulunuyoruz. Eğer bu haber doğru ise, daha şimdiden böyle bir piyesin oynatılmasının önlenmesi için gerekli teşebbüslere geçilmelidir. Nasıl daha evvel, Sefaret-i Seniyye, ısrarlı müracaatları neticesi bu ayar bir piyesin oynanmasını yasaklatmış ise, sizin de bu hadise karşısında aynı neticeyi elde edeceğinizden eminim.

Bu husustaki teşebbüslerinizin neticesini mümkün olduğu kadar serian bildiriniz³⁰.

Nabi Bey cevabını telgrafla vermiştir :

Nabi Beyden Tevfik Paşa'ya Telgraf. Paris, 26 Ekim 1900. 233 sayılı telgrafınız alınmıştır.

Zat-ı Devletlerinin telgraflarını almadan evvel, Sefaret-i Seniyye söz konusu piyesin yazarları ile temasa geçmişti. Uzun süren müzakerelerden sonra, bunlar piyesin ismini değiştirerek «Rosine'nin evlenmesi» yapmışlar ve dinimize aid her türlü telmihi de hazf etmişlerdir³¹.

Piyesin mahiyeti hakkında, arşivde bir belge olmamakla beraber Sultan Abdülhamid'in, Resul-ü Ekrem'in isminin bile sahneye konu yapılmasına izin vermeyecek bir hassasiyetle davrandığını bu belge açıkça göstermektedir.

Yine Hariciye arşivinden aldığımız diğer bir belge de, Sultan Abdülhamid'in hassasiyetinin, sadece dinî konulara inhisar etmediğini, tarihî mefahirimiz ve ecdadımız hususunda da aynı titizlikle davrandığını göstermektedir. Bu belgede görülen hususa aid olay, İtalya'da cereyan etmiştir.

30 No. Gl. 39.693, No. Sl. 233, Kayıd tar. 16 XI 1900, No. 355 Şifre kalemi 21 ekim 1900.

31 No. Gl. —, No. Sl. 406, Kayıd tar. 16 111 900, No. 355 Şifre kalemi 26 Ekim 1900.

Roma'da «İkinci Mehmed» isimli lirik bir dramın sahneye konacağını haber alınması üzerine, Hariciye Nazırı Said Paşa, derhal Roma Sefiri Mahmud Nedim Paşaya tahrirat yazarak, konu ile ilgili talimatı vermiştir: Elimizdeki cevap belgesine nazaren, 26 Ağustos (1893) tarihli ve 5763/103 sayılı bu tahrirat, Hariciye arşivinde mevcut değildir. Ancak Roma Sefiri Mahmud Nedim Paşanın cevabından tahriratın mahiyeti belirmektedir :

Roma Sefiri Mahmud Nedim Paşadan Hariciye Nazırı Said Paşa'ya Roma, 26.9.-893.

Devletlü Nazır Hazretleri,

Zat-ı Devletlerinin bana göndermekle şeref vermiş oldukları 26 Ağustos tarihli ve 5763/103 tahriratları üzerine «İkinci Mehmed» isimli lirik dram hakkında bilgi edinmeğe uğraştım. Öğrenebildiklerime göre bu piyes hayli evvel yayınlanmış olmakla beraber tanınmamış, bu itibarla ne Romada ne de arattığım ekseri büyük şehir kütüphanelerinde buldurulamamıştır. Bununla beraber bir nüshasını temin edeceklerini vaad etmişlerdir.

Bu arada, kendisi ile temas etmekten geri kalmadığım Hariciye Nazırı, piyesin sahneye konulması halinde, eser gerek mukaddes dinimize, gerekse eserin ismini taşıdığı mufahham ve şanlı Hünkârımıza karşı, herhangi muhkirane veya rencide edici bir husus ihtiva ediyorsa, oynanmasının men edileceğini temin etmiştir.

Hürmet Mahmud Nedim³²

*

**

Takdim edeceğimiz belgeler bu kadardır. Osmanlı Devletinin temsilcisinin, dinî konulara karşı yapılan saygısızlıklara karşı, müsamahasız, tavizsiz ve kararlı tutumu sayesinde, o yıllardan beri, Fransız ve İngiliz sahnelerinde, gerek Hazret-i Muhammedin sahnede temsil ettirilmesi, gerek İslâmiyeti tezyif edici bir piyesin oynandığı görülmemiştir.

Bütün dünya müslümanlarının dinî inançlarını koruyan, bir islâm «Büyük Devlet»inin, Osmanlı İmparatorluğunun, parçalanıp ortadan

32 No. Gl. 19.190, No. Sl. 326, Kayıd tar. 3 X 93, No. 499.

kalkmasından sonra geçen yıllarda, kuruluş yasalarında din ve devlet işlerini birbirinden ayırmamış olan birçok müslüman devlet meydana çıkmıştır. Bunların içinde islâmiyete ve islâm inançlarına karşı yöneltilen, telmihlere, hatta tezyiflere şöyle dursun, açıkça yapılan hareketlere karşı bile, en ufak bir tepki gösteren, resmî bir müdahalede bulunan yoktur. Hem de, bu müslüman devletlerinin bazılarının elinde, Sultan Abdülhamid'in sahip olamadığı bir kuvvet, devrimizin en kudretli silâhı «PETROL» bulunduğu halde! Söylemek istediğim şudur: Son on yıldır, Londra'nın arka sokaklarında mevcut bir çok «batakhane» denebilecek, ne olduğu belirsiz bodrum katı kumarhanelerinin, tripolarının kapıları yeşile boyanmış ve üzerlerine «MEKKE» levhası asılmıştır! Bu harekete karşı da, «İslâm Devleti» olduğunu söyleyen bir tek Devlet'in aldırıldığını tepki gösterdiğini ne gördüm ne de duydum.

BELGELER

Türkçe tercümeleleri sunulmuş olan bu 21 belgenin Fransızca asılları da, Türkçe tercümelelerinin sırasile takdim edilmiştir. Fransızca belgelerin altına ayrıca, belge arşiv referanslarını tekrarlamak lüzumu görülmedi. Fransızca verilen her belgenin sonunda bulunan dip notu numarası, aynı belgenin Türkçesinin dip notu numarasının aynı olduğundan, Türkçe dip notlarında verilmiş arşiv referansları Fransızca belgenin arşiv referansı demektir.

1

S.E. Said Pacha, à S.E. Essad Pacha.

Paris. 7 Août 1888.

Les journaux annoncent qu'on prépare la représentation à la Comédie Française d'une oeuvre de Mr. Bonnier intitulée «Mahomet».

Cet oeuvre étant écrit dans un esprit hostile à l'islamisme, veuillez faire les démarches nécessaires pour qu'il soit interdit⁴.

2

S.E. Essad Pacha, à S.E. Said Pacha.

Paris le 9 Août 1888.

Reçu télégramme No. 116.

Monsieur le Ministre des Affaires Etrangères auprès duquel j'ai fait les démarches nécessaires m'a promis d'en entretenir son Collègue de l'Instruction Publique. Cependant Son Excellence m'a fait entendre que l'interdiction demandée ne lui paraissait pas possible.

Je télégraphierai à Votre Excellence la réponse définitive du Ministre⁵.

3

S.E. Essad Pacha à S.E. Said Pacha. Paris le 15 Août 1888.
Suite à mon télégramme No. 148.

Le Ministre des Affaires Etrangères m'a dit que son collègue de l'Instruction Publique a eu un entretien avec Bornier et que celui-ci a promis de faire certaines modifications dans sa pièce qui ne sera pas d'ailleurs représentée cette année-ci⁴.

4

Ambassade de France près de la Porte Ottomane.
22 Mars 1890. Samedi soir. Particulière.

Mon cher Ministre,

Sa Majesté Impériale ayant bien voulu faire, auprès de moi, à plusieurs reprises, des démarches au sujet de la représentation qui devait avoir lieu prochainement à Paris du drame de Mr. de Bornier, intitulé «Mahomet», j'ai adressé des recommandations très - pressantes à Mon Gouvernement. - Je reçois, à l'instant un télégramme m'annonçant que le Conseil des Ministres, dans sa séance de ce matin, a décidé d'interdire, sur tous les théâtres de France, la représentation de cette pièce.

Je tiens tout particulièrement à ce que Sa Majesté soit avisée sans retard, du résultat de mon intervention, et je ne puis choisir de meilleur intermédiaire que celui de Votre Excellence pour faire parvenir cette nouvelle à Sa Haute destination.

Je suis persuadé que le Sultan verra, dans la décision que vient de prendre mon gouvernement, une nouvelle preuve de l'empressement que nous mettons à un voeu personnellement exprimé par Sa Majesté, ainsi que notre vif désir d'entretenir, avec le Gouvernement Impérial les plus cordiales relations.

Veillez agréer, Mon Cher Ministre, l'assurance de ma haute considération et de mes sentiments les plus dévoués.

Montabello⁷

5

S.E. Essad Pacha à S.E. Said Pacha. Paris le 23 Mars 1890.

Hier soir, à une soirée au Palais, le Président de la République m'a annoncé que dans le Conseil des Ministres tenu le matin il avait été décidé que la tragédie «Mahomet» ne serait représentée sur aucun théâtre⁸.

6

Son Excellence Said Pacha Ministre des Affaires Etrangères de Sa Majesté Impériale le Sultan, Constantinople. Rome le 18 Avril 1890.

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de transmettre ci-joint, à Votre Excellence la traduction d'un article paru dans «Capitan Fracassa» ainsi qu'un entrefilet du journal «le Moniteur de Rome» rendant compte du drame de Henri Bornier.

Je prie Votre Excellence de vouloir bien agréer les assurances de ma très-haute considération
Zia

7

Extrait du journal de Rome «Capitan Fracassa» du 15 Avril 1890.

Cronique Littéraire
Mahomet

«Une oeuvre littéraire qui menace de devenir une question d'état paraît, dans le temps où nous vivons une chose bien étrange et si extraordinaire, que l'on croirait se trouver en face d'un tentatif de diffamation, de quelque acte de charlatanisme politique, et non d'une conception artistique sereine et objective et cependant il n'y a rien de tout cela. Le drame en vers de Mr. de Bornier - tout en étant une oeuvre magistrale de poésie a produit en ces jours, une commotion curieuse parmi les cercles politiques, et les chancelleries ont échangé des notes, comme s'il s'était agi des plus graves intérêts nationaux.

A la nouvelle de ce drame le Sultan s'est troublé, comme si on lui avait annoncé une flotte Russe venant contre le Bos-

phore; et l'Empereur Guillaume, lui aussi, semble s'être occupé de cet incident.

Il est curieux de connaître ce que le poète a pu mettre dans ce drame, qui a provoqué l'opposition d'un grand Empire, et le véto d'un souverain.

«Le Correspondant», en publiant le drame de Mr. Bornier, s'est chargé de nous le faire connaître, et nous pouvons ainsi juger sagement, la valeur des objections diplomatiques, qui ont abouti à interdire la représentation de ce poème.

«On assure que lorsque, pour la première fois, l'Ambassadeur Ottoman, au nom du Sultan, est allé faire des observations au Ministre des Affaires Etrangères de France, et lui a dit: «Permettriez-vous jamais que Jésus Christ passe sur vos scènes,» Mr. Spuller aurait répondu: «Mais, pour nous, Jésus Christ est un Dieu, tandis que Mahomet est un homme...»

«Ceci pouvait suffir; mais la diplomatie Musulmane a insisté dans ses protestations, et elle a vaincu! Après un échange de dépêches assez nombreuses, le ministre Ribot, reconnaissant que si Allah est grand, Mahomet est son Prophète, a prohibé la représentation du drame. - Mais quel est le motif pour lequel le Commandeur des Croyants a montré une si grande obstination?

«On dit que l'émotion Musulmane a été excitée par un sentiment particulier, touchant l'état conjugal du Prophète, trop aimé par les croyants car on aurait pu faire une espèce de Sganarel.

«Il n'y a rien de vrai dans tout cela, et nous le verront en faisant sommairement l'exposition du drame, dans lequel, s'il y a quelques motifs plausibles de soulever la susceptibilité de la Porte, ce motif doit se trouver, uniquement, dans la partie philosophique et religieuse de l'ouvrage¹⁴.

8

S.E. Said Pacha à S.E. Essad Pacha. Paris. le 27 Mars 1890.

J'ai reçu le télégramme que V.E. a bien voulu m'adresser le 23 Mars No. 64, pour m'annoncer que le Conseil des Ministres avait décidé d'interdire sur tous les théâtres de France la présentation de «Mahomet».

La même nouvelle m'a été donnée par le Cte. de Montabello. Cette mesure si sage et si prévoyante prouve une nouvelle fois la haute perspicacité du Gouvernement français. V.E. a dû certainement lui en exprimer nos remerciements, mais dès que l'occasion se présenterait elle vaudra bien lui témoigner encore toute la satisfaction que nous en avons éprouvée⁹.

9

S.E. Said Pacha, Ministre des Affaires Etrangères.

Londra le 18 Juin 1890.

Monsieur le Ministre,

Mr. Collet, éditeur du recueil périodique le «Diplomatic Fly Scheets» M'a envoyé une lettre qu'il a reçue dernièrement de Abdul Latif Bahadour, Secrétaire de la Société Littéraire Mahométane de Calcutta et qui porte témoignage de l'excellent effet produit sur les populations musulmanes de l'Inde par les observations que Sa Majesté Impériale notre Auguste Souverain avait fait présenter au Gouvernement français en vue de faire interdire la représentation d'une pièce de théâtre qui mettait en scène la personne du Prophète. Abdul Latif Effendi constate que la nouvelle de l'heureuse issue de ces démarches a été reçue avec la plus vive satisfaction par toutes les communautés Musulmanes du pays.

A ce propos Abdul Latif Effendi fait remarquer que, il y a quelques années une difficulté de même nature avait surgi à Calcutta à l'occasion d'un drame composé et publié par un Hindou, et ayant pour titre «Le héros religieux Mahomed». Sur les observations des notables musulmans, les autorités de Bombay interdirent la représentation du drame sur le théâtre; mais les lois sur la liberté de la presse ne leur donnaient pas le pouvoir de supprimer la publication sous forme de livre. Cette dernière difficulté fût néanmoins aplanie par des négociations amicales entre les représentants de la communauté musulmane et l'auteur et l'édition entière de l'ouvrage fut anéanti.

Je crois que le texte de la lettre d'Abdul Latif Effendi, dont j'adresse ci-joint deux exemplaires à votre Excellence, sera publiée dans la prochaine livraison des «Diplomatic Fly Sheets».

Veillez agréer, Monsieur le Ministre l'assurance de ma très haute considération.

Rustem⁹

10

de S.E. Tevfik Pacha à Naby Bey, Paris. Le 21 Octobre 1900.

Il nous revient qu'on essaie en ce moment dans un des théâtres de Paris une pièce intitulée «Le paradis de Mahomet». Si cette nouvelle est exacte, il importe d'aviser dès à présent aux dispositions propres à empêcher la représentation d'une pareille pièce. Comme l'Ambassade y était précédemment parvenue, grâce à ses instances, à ne pas faire mettre en scène un ouvrage analogue, je ne doute point que vous n'arriviez pas à obtenir le même résultat dans le cas actuel.

Veillez me faire connaître au plutôt l'issue de vos démarches à ce sujet³⁰.

11

de Naby Bey à S.E. Tevfik Pacha. Paris. Le 26 Octobre 1900.
Reçu télégramme No. 233.

Bien avant réception télégramme de V.E. Ambassade avait engagé pourparlers avec auteurs de la pièce y mentionnée. Après longs pourparlers ceux-ci changèrent titre de la pièce qui s'appelera «Mariage de Rosine» et supprimèrent toutes allusions à notre religion³¹.

12

de S.E. Said Pacha à S.E. Rustem Pacha. Londres. 11 Juillet 1890.

..... Si, Comme on l'annonce, il est vrai qu'il soit question de représenter à Londres la tragédie «Mahomet» de Mr. de Bornier que le Gouvernement Français a, sur notre demande, interdit dans tous les théâtres en France, je prie V.E. de faire aussi auprès de Sa Seigneurie une démarche pour obtenir la même interdiction en Angleterre. Il y a là une question de convenance que le Gouvernement Britannique appréciera d'autant mieux qu'il compte parmi ses sujets des milliers de Musulmans.

13

de S.E. Rustem Pacha à S.E. Said Pacha. Londres, Le 14 Juillet 1890.
Reçu télégramme Nos. 97 et 98.

..... Quant à la pièce intitulée «Mahomet», je n'ai pas pu voir Lord Salisbury qui était absent; mais je lui ai fait remettre une note ver-

bale, et j'ai parlé de l'affaire au Sous Secrétaire d'Etat. Lord Salisbury m'a fait dire qu'il se rendrait compte de l'intérêt de la question, et qu'il allait voir ce qu'il y avait moyen de faire. Je continuerai mes démarches à ce sujet¹⁸.

14

de S.E. Said Pacha à S.E. Rustem Pacha. Londres. Le 17 Juillet 1890.
Reçu télégramme No. 176.

..... Nous attendons le résultat de vos investigations et des démarches que je vous ai prié de faire auprès de Lord Salisbury. Je vous resomme la plus grande vigilance et la plus grande célérité¹⁹.

de S.E. Rustem Pacha à S.E. Said Pacha. Londres, Le 18 Juillet 1890.
Reçu télégramme No. 100.

..... Notre demande relative à la pièce intitulée «Mahomet» à été favorablement accueillie et je crois que le cas échéant la pièce sera interdite. Détails par courrier²⁰.

15

Son Excellence Said Pacha, Ministre de Affaires Etrangères.
Londres, Le 17 Juillet 1890.

Monsieur le Ministre,

Par mon télégramme chiffré du 14 de ce mois, No. 176, j'ai informé votre Excellence de la démarche que j'avais faite auprès de Foreign Office en vu de tâcher de faire interdire la représentation éventuelle à Londres d'un drame français intitulé «Mahomet». N'ayant pu voir Lord Salisbury lui même, car Sa Seigneurie a été absente de Londres en ces derniers temps et n'y a fait que de courtes apparitions, je lui ai fait part de votre désir au moyen d'une note verbale. Ayant appris, en outre, à la suite de mes recherches, que l'on attribuait à un acteur Anglais assez connu Mr. Irving qui dirige le théâtre du Lyceum, le projet de monter la pièce et de prendre lui-même le principal rôle, j'ai également porté ce renseignement à la connaissance de Sa Seigneurie.

En reponse à ma communication Lord Salisbury m'a fait dire par son secretaire particulier, qu'il comprenait les inconvénients que la représentation du drame pouvait avoir; mais qu'il préférerait ne pas avoir

d'entrevue avec moi au sujet de cette affaire et qu'il valait mieux que toute action qu'il pourrait prendre eût l'apparence d'être due à sa propre initiative. J'ai fait répondre à Sa Seigneurie que je comprenais l'intérêt qu'il pouvait avoir à ne pas paraître avoir agi à notre suggestion; que je ne tenais pas, de mon côté, à me mettre en avant et que l'important pour nous était que le drame fût interdit.

Dans une seconde conversation que j'ai eu avec Mr. Barington, secrétaire particulier de Lord Salisbury, et que Sa Seigneurie avait chargé de me voir, j'ai su que Irving avait été interrogé sur l'intention qui lui était prêtée. Mr. Irving a dit que la pièce lui avait été offerte, et qu'il avait cru d'abord qu'en changeant le titre et en modifiant plusieurs scènes, de façon à faire disparaître les allusions sur la vie du Prophète, il serait possible d'utiliser le drame; mais qu'ensuite il avait trouvé l'oeuvre trop mauvaise et avait renoncé à son idée.

J'ai dit que cela était satisfaisant en ce qui concernait Irving, mais que des propositions semblables pourraient être faites à d'autres directeurs de théâtre et qu'il serait bien de prendre, dès à présent, des mesures pour empêcher que toute espèce de pièce ayant pour sujet le Prophète Mahomet ne put être représentée.

A cela Mr. Barington a répondu que Lord Salisbury avait causé de l'affaire avec le Lord Chambellan; qu'il avait été pris note de nos observations, et que, comme aucune pièce de théâtre ne pouvait être représentée sans l'autorisation de ce dignitaire, on était disposé, le cas échéant, à tenir compte de nos vœux.

Votre Excellence comprendra, par ce qui est rapporté plus haut du désir de Lord Salisbury de sembler agir de lui-même, qu'il serait à désirer que les journaux de Constantinople et les correspondants étrangers s'abstiennent de parler de l'affaire et de la démarche à laquelle elle a donné lieu.

Veillez agréer Monsieur le Ministre l'assurance de ma très-haute considération²⁴.

16

à Son Excellence Said Pacha. Ministre des Affaires Etrangères
Londres Le 19 Juillet 1890.

Monsieur le Ministre,

Par mon rapport du 17 de ce mois, No. 13936/179, J'ai communiqué à votre Excellence les explications que Lord Salisbury m'avait données,

par l'entremise de son secrétaire particulier, en réponse à ma démarche concernant la représentation éventuelle du drame intitulé «Mahomet» sur une scène de Londres. Tout en considérant les assurances verbales de bon vouloir, transmises par Lord Salisbury, comme satisfaisantes j'avais exprimé à Mr. Barington le désir de recevoir une réponse écrite à ma communication.

Postérieurement à cet entretien, j'ai reçu de Lord Salisbury la lettre dont Votre Excellence trouvera la traduction ci-annexée. Cette lettre contient le résumé de ce que Lord Salisbury m'avait fait dire; et elle pourrait peut-être devenir utile en nous fournissant le moyen de rappeler au cabinet anglais la promesse qu'il nous a faite si, à une époque future la question revenait de nouveau sur le tapis.

Veillez agréer Monsieur le Ministre, l'assurance de ma très-haute considération.

Rustem

«Traduction

«Le Marquis de Salisbury à Rustem Pacha

«Foreign Office, le 17 Juillet 1890.

«Mon cher Ambassadeur,

«A la suite de votre visite du 14 de ce mois, je n'ai pas perdu de temps pour me mettre en communication avec le Lord Chambellan en ce qui concerne la demande du Sultan que le Gouvernement de Sa Majesté interdise la représentation sur les théâtres de Londres d'un drame basé sur la vie de Mahomet, fait dont un journal anglais avait donné la nouvelle.

«Le Gouvernement de Sa Majesté est en pleine sympathie avec le Sultan dans son désir d'éviter ce qui peut offenser les susceptibilités religieuses des mahométans, dont un si grand nombre sont sujets de la Reine; et c'est avec plaisir que j'ai appris que le résultat de l'enquête faite par le Lord Chambellan a constaté que le directeur d'un théâtre de Londres qui avait acheté le droit de produire la pièce en question, avait renoncé à toute idée de le faire; - bien que dans le cas contraire, il aurait introduit les changements nécessaires pour empêcher que la pièce ne fut reconnue comme faisant en quoi que ce soit allusion à Mahomet -. Maintenant que l'attention du Lord Chambellan a été appelée sur ce sujet, votre Excellence peut-être

assurée que si on lui demande, à une époque future, de permettre la représentation d'une pièce de ce genre, il ne manquera pas au préalable, de se mettre en communication avec le secrétaire d'Etat pour les Affaires Etrangères.

«Veuillez croire, mon cher Ambassadeur, très sincèrement à vous.
Salisbury²⁵

17

Son Excellence Said Pacha, Ministre des Affaires Etrangères de
S.M. I. le Sultan Londres, le Octobre 1893.

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de transmettre ci-joint, à votre Excellence le paragraphe du journal le «Sun» que je Lui ai déjà signalé par mon télégramme d'aujourd'hui No. 471 et dans lequel il est question du projet qui aurait été conçu de représenter à Londres un drame intitulé «Mahomet».

Aussitôt que j'aurai recueilli de plus amples informations à ce sujet je m'enpresserai de les porter à la connaissance de Votre Excellence.

Veuillez agréer Monsieur le Ministre l'assurance de ma très-haute considération²⁶.

Rustem

18

Son Excellence Said Pacha, Ministre des Affaires Etrangères de
S.M. I. le Sultan. Londres le 27 Octobre 1893.

Monsieur le Ministre,

J'ai eu l'honneur de recevoir la dépêche télégraphique de Votre Excellence du 22 de ce mois, relative à la mise en scène projetée d'une oeuvre dramatique de nature à blesser les sentiments religieux de la nation musulmane, et je me suis empressé d'entretenir le Comte de Rosebery de ce projet, et de lui demander de vouloir bien, le cas échéant, prendre des mesures pour faire interdire la représentation. dont il s'agit.

Au début de notre entretien, sa seigneurie n'a pas paru disposée à prendre l'affaire très au sérieux, et elle m'a répondu que les prophètes chrétiens étaient assez fréquemment mis sur la scène sans que cela blessât

aucune susceptibilité. J'ai fait observer à Sa Seigneurie que les deux cas ne présentaient aucune analogie; que si en Europe, l'esprit public demerait indifférent en ce qui regarde la représentation sur théâtre d'épisodes touchant à la foi, la nature profondément religieuse des populations musulmanes les portait à y voir un manque de respect à l'égard de leur croyances et à en être profondément affectées; qu'il y avait donc à tenir compte de ce sentiment. J'ai, en outre, rappelé à Sa Seigneurie que son éminent prédécesseur avait pris en considération nos observations à ce sujet, et qu'à l'occasion d'une démarche identique que j'avais faite auprès de lui il y a trois ans, il m'avait donné un témoignage de bon vouloir dont le gouvernement Impérial avait pris note avec satisfaction.

Lord Rosebery m'a alors dit qu'il examinerait les précédents et verrait ce qu'il lui serait possible de faire.

J'ai ensuite causé avec le sous-secrétaire d'Etat, qui m'a promis de mettre Lord Rosebery au courant de la question, et de faire ce qui serait en son pouvoir pour répondre à notre désir.

J'ai donc lieu d'espérer que quand il sera sérieusement question de monter le drame dont il s'agit ce qui ne paraît pas être encore le cas, le Foreign Office nous prètera son concours pour tâcher de faire en sorte que la représentation n'ait pas lieu.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma très-haute considération²⁸.

Rustem

19

Son Excellence Said Pacha, Ministre des Affaires Etrangères de
S.M. I. le Sultan. Londres, le 4 Novembre 1893.

Monsieur le Ministre,

Pour faire suite à mon rapport du 27 Octobre dernier, No. 17742/-480. relative à une démarche que j'avais faite auprès du Foreign Office pour essayer de faire interdire, le cas échéant la représentation d'une oeuvre dramatique intitulée «Mahomet» qu'il était question de monter sur un théâtre de Londres, j'ai l'honneur de transmettre, ci-joint à votre Excellence la traduction d'une note que Lord Rosebery vient de m'adresser au sujet de cette affaire. Ainsi que Votre Excellence le relevera de la lecture de cette note, le Département du Lord Chambellan, interrogé

à ce propos par le Foreign Office, a répondu qu'il n'avait pas entendu parler de la représentation projetée et que, dans le cas où la pièce lui serait soumise en vue d'obtenir l'autorisation de la jouer, ce qui, pour le moment paraît improbable, des mesures seront prises pour que la représentation n'ait pas lieu.

Veillez Agréer

Rustem

20

«Lord Rosebery à S.E. Rustem Pacha. Londres, le 4 Novembre 1893

«Mon cher Ambassadeur,

«Je n'ai pas perdu de temps à la suite de la visite que vous m'avez faite le 25 du mois dernier, de prendre des renseignements au bureau du Lord Chambellan en ce qui touche le bruit que la représentation d'un drame intitulé «Mahomet» aurait lieu prochainement sur un théâtre de Londres.

«J'ai à peine besoin de réitérer les assurances déjà données par mon prédécesseur en ce qui touche le désir du Gouvernement de Sa Majesté d'éviter d'offenser les susceptibilités religieuses des musulmans, dont la Reine compte un si grand nombre parmi ses propres sujets.

«C'est par conséquent avec satisfaction que j'ai appris du Bureau du Lord Chambellan que l'on n'avait plus rien entendu au sujet de pièce depuis 1890. Dans le cas où elle lui serait soumise pour obtenir l'autorisation de la jouer, ce que l'on considère comme très improvable, des mesures seront prises pour empêcher la représentation.»

«Veillez etc.»²⁹.

21

Son Excellence Said Pacha, Ministre des Affaires Etrangères de Sa Majesté Impériale le Sultan. Rome le 26 Septembre 1893.

Monsieur le Ministre,

Au reçu de la dépêche du 26 Août dernier No. 5763/103 que Votre Excellence m'a fait l'honneur de m'adresser, je suis allé aux informations au sujet du drame lyrique «Maometto II». D'après les renseignements que j'ai pu recueillir, cette pièce a été déjà depuis longtemps pub-

liée. Elle est restée cependant inconnue; car elle n'est pas en librairie ni à Rome ni dans la plupart des grandes villes où je l'ai fait chercher. On a cependant promis de m'en procurer un exemplaire.

En attendant, je n'ai pas manqué d'en saisir le Ministre des Affaires Etrangères qui m'a promis de faire son possible pour empêcher la représentation de la pièce, si toutefois elle était conçue sous une forme blessante et injurieuse soit à l'égard de notre sainte religion soit à celui du Souverain d'auguste et glorieuse mémoire au nom duquel le libretto se trouve intitulé.

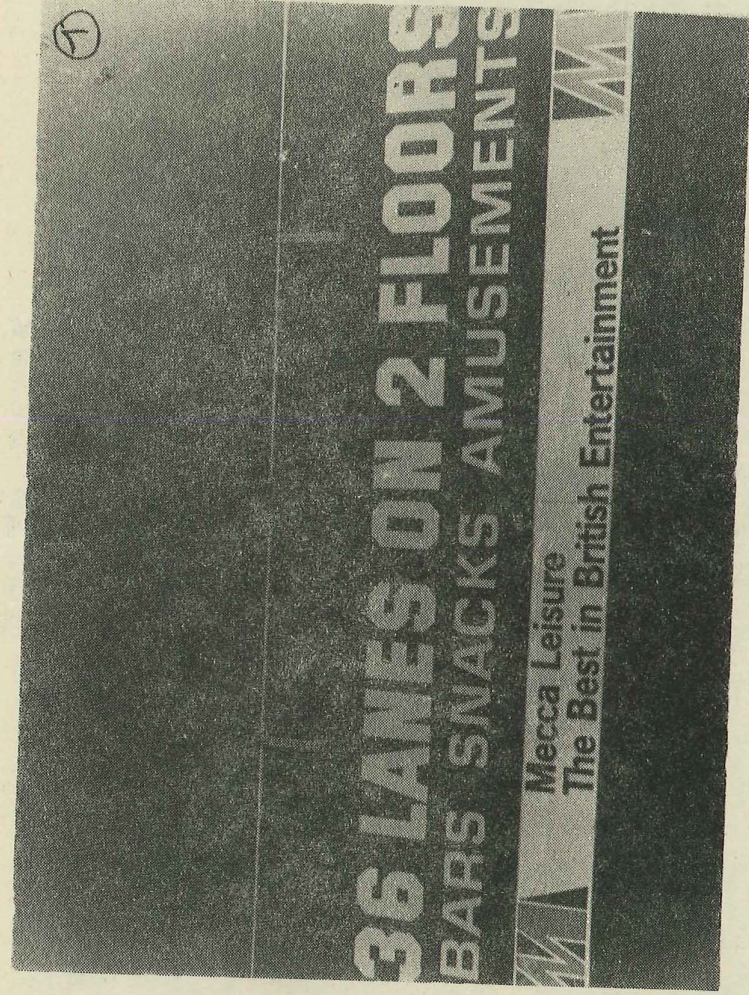
Je prie votre Excellence³²

Mahmoud Nedim

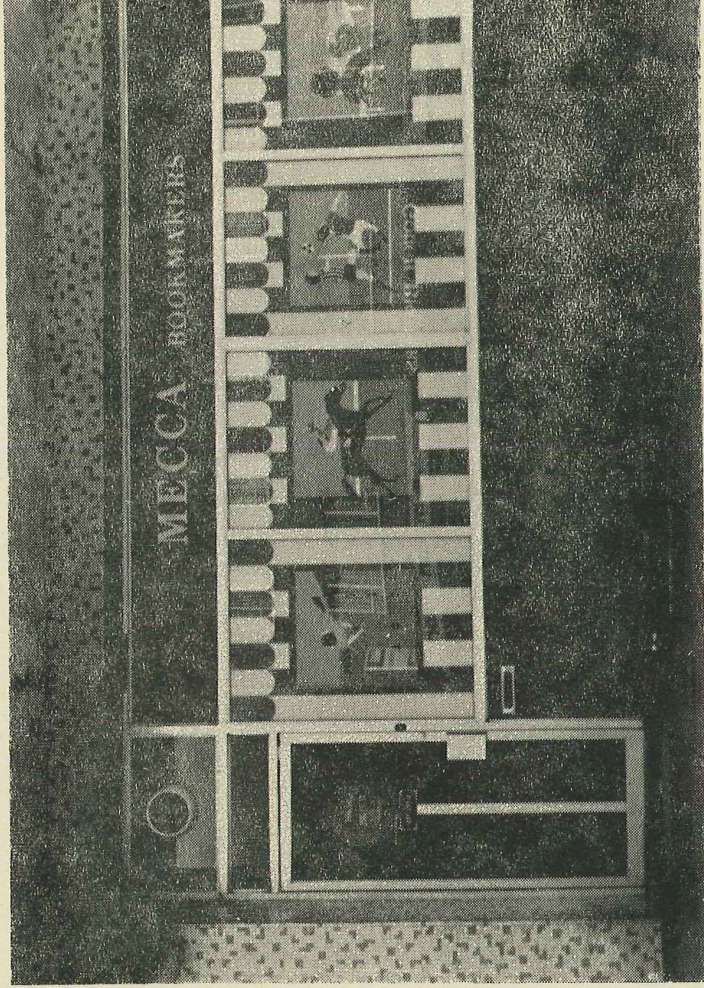
Konumuza aid, Fransızca asılları ile Türkçe tercü-melerini takdim etmiş olduğumuz belgelerden, İngiliz Hariciye Nazırı Marki de Salisbury¹⁶ ile halefi Lord Rosebery²⁰'nin, Londra Sefirimiz Rüstem Paşaya yazdıkları mektupların tercümelerinin ve Fransa'nın Türkiye Sefiri Kont Montebella⁴'nın, Hariciye Nazırı Said Paşaya yazdığı özel mektubun aslının fotokopilerinin ilk sahifelerini sunuyorum.

BELGELER

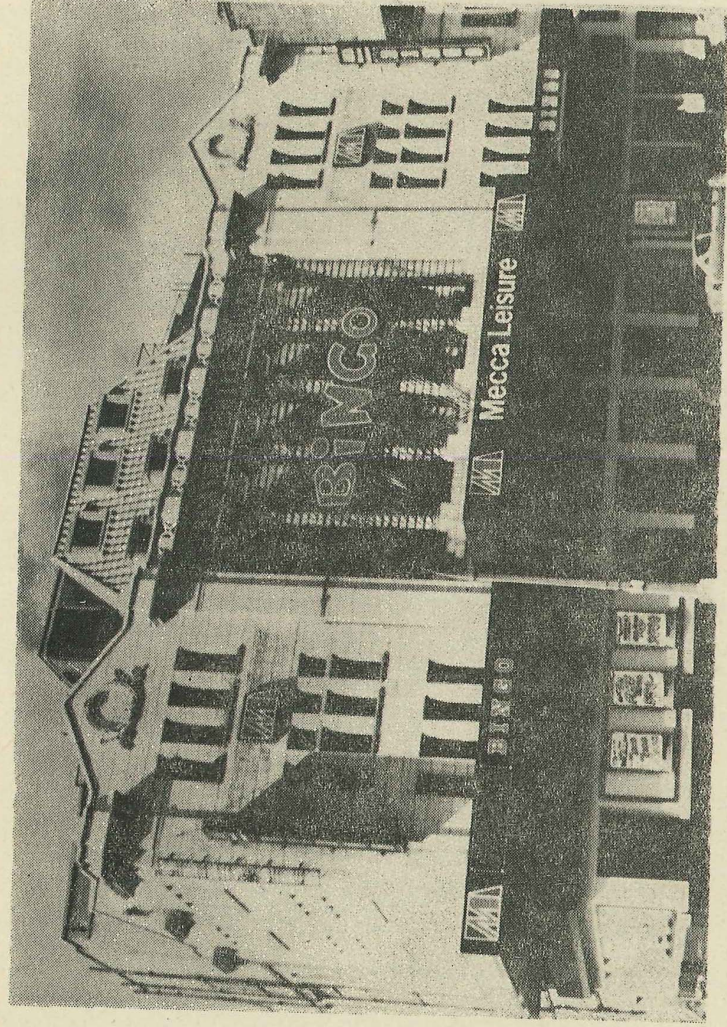
Londra'nın ve İngiltere'nin bir çok şehrinde adı tripo mahiyetindeki kumarhanelere, İslâm aleminin en mübarek şehri **MEKKE** isminin takılmış olduğunu esefle bildirmiştik. Bunlardan Londra'da bulunan üçünün resmini, İslâm Devletlerine ibret olmak üzere, sunuyorum.

Her türlü kumar, içkiyi, eğlenceyi sunan ve İngiltere'nin en iyisi olduğunu bildiren batakhanesi : **MEKKE**

Müşterek bahis perdesi altında her geşit kumar
sunan acente : **MEKKE**

Altı kath eğlence kumar içki merkezi : **MEKKE**

Traduction

Lord Rosebery

A. E. F. Pasha

Londres, le 24. Janvier 1893

Mon cher Ambassadeur,

Il n'a pas fallu de temps à la suite de la visite que vous m'avez faite le 25 du mois dernier, de prendre des renseignements au Bureau du Lord Chamberlain en ce qui touche le bruit que la représentation d'un drame intitulé "Mahomet" aurait lieu prochainement sur un théâtre de Londres. —

Il n'a pas besoin de répéter les assurances déjà données par mon prédécesseur en ce qui touche le désir du Gouvernement de Sa Majesté d'éviter d'offenser les susceptibilités religieuses des Musulmans, dont la Grande-Bretagne compte un si grand nombre parmi ses sujets.

Ambassade de France
à
Paris, le
22 Mars 1893

22 Mars 1893 - Samedi

Particulière

Mon cher Ministre,

La Majesté Impériale ayant bien voulu faire, auprès de moi, à plusieurs reprises, des démarches au sujet de la représentation qui devait avoir lieu prochainement à Paris, du Drama de M. de Bornier, intitulé "Mahomet", j'ai adressé des recommandations très pressantes à mon Gouvernement. — Je recois, à

Votre Excellence Sâid. Pacha,
Ministre des Affaires Étrangères

Traduction

Le Marquis de Salisbury

à

Rustem Pacha.

Foreign Office

Le 17 juillet 1890.

Mon cher Ambassadeur,

À la suite de votre
visite du 14 de ce mois, je
n'ai pas perdu de temps
pour me mettre en com-
munication avec ^{le} Lord
Chambellan en ce qui
concerne la demande
du Sultan que le
Gouvernement de Sa
Majesté interdise la
représentation sur les
théâtres de Londres d'un
drame basé sur la